

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

INFORMATION PROVISION OF THE NATURAL RESOURCES USE BY AGRICULTURAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY

УДК 330.3:631.95

<https://doi.org/10.32843/infastruct40-52>

Ткаченко В.В.

к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту
Сумський національний аграрний університет

Харченко Т.М.

к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту
Сумський національний аграрний університет

Tkachenko Viktoriia

Sumy National Agrarian University

Kharchenko Tetiana

Sumy National Agrarian University

У статті проаналізовано основи інформаційного забезпечення екологічної відповідальності підприємств в Україні; встановлено елементи інформаційного забезпечення як складника соціальної відповідальності для сільськогосподарських підприємств; обґрунтовано важливість та необхідність їх застосування на практиці; визначено фактори впливу на екологічну безпеку підприємств та оцінено сучасний стан інформаційного забезпечення на законодавчому рівні в Україні. Обґрунтовано необхідність підвищення екологічної соціальної відповідальності з метою запобігання негативному впливу на сільське господарство та економіку загалом. Доведено, що вона має орієнтуватися на врахування таких компонентів, як екологічний аналіз та аудит, екологічний моніторинг, внутрішньогосподарський контроль налагодження соціального діалогу; ділове самовдосконалення, що проявляється у відповідальності за результати праці; підвищення відповідальності під час виконання сільськогосподарських робіт; відкрите надання інформації про діяльність підприємства, що впливає на суспільство, економіку, довкілля.

Ключові слова: екологічна відповідальність, соціальна відповідальність, екологічний аудит, екологічний моніторинг, екологічний аналіз.

В статье проанализированы основы информационного обеспечения экологи-

ческой ответственности предприятий в Украине; установлены элементы информационного обеспечения как составляющей социальной ответственности для сельскохозяйственных предприятий; обоснована важность и необходимость их применения на практике; определены факторы влияния на экологическую безопасность предприятий и оценено нынешнее состояние информационного обеспечения на законодательном уровне в Украине. Обоснована необходимость повышения экологической социальной ответственности с целью предотвращения негативного воздействия на сельское хозяйство и экономику в целом. Доказано, что она должна ориентироваться на такие компоненты, как экологический анализ и аудит, экологический мониторинг, внутривозрастной контроль налаживания социального диалога; деловое самосовершенствование, которое проявляется в ответственности за результаты труда; повышение ответственности при выполнении сельскохозяйственных работ; открытое предоставление информации о деятельности предприятия, что влияет на общество, экономику, окружающую среду.

Ключевые слова: экологическая ответственность, социальная ответственность, экологический аудит, экологический мониторинг, экологический анализ.

The article analyzes the basics of information support for environmental responsibility of enterprises in Ukraine; elements of information support were established as part of social responsibility for agricultural enterprises; the importance and necessity of their application in practice is substantiated; factors of influence on the environmental safety of enterprises are identified and the current state of information support at the legislative level in Ukraine is assessed. Corporate Social Responsibility (CSR) is the responsibility of an enterprise for its direct and indirect impact on the economic, environmental and social systems in which it is embedded. In short, social responsibility is about taking into account the impact of current decisions on future opportunities. CSR in Ukraine is in its infancy. Social responsibility of Ukrainian companies, especially of agricultural enterprises, is primarily focused on labor relations and measures to protect the health and safety of consumers. Measures to protect natural resources are less common. The theoretical and practical aspects of social responsibility are investigated and the specifics and peculiarities of the development of social responsibility in the agricultural sector are determined. Environmental audit is considered as a system of measures aimed at assessing the environmental impact of the enterprise or its environmental actions. The necessity of increasing environmental social responsibility is justified in order to prevent negative effects on agriculture and the economy as a whole. It is proved that it should focus on such components as environmental analysis and audit, environmental monitoring, on-farm control, establishing a social dialogue; business self-improvement which manifests itself in responsibility for the results of labor; increased responsibility for agricultural work; open provision of information on the activities of the enterprise which affects society, the economy, and the environment. Recommended information tools for social responsibility for the use of natural resources are provided.

Key words: environmental responsibility, social responsibility, environmental audit, environmental monitoring, environmental analysis.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток XXI століття орієнтований на швидкі темпи економічного зростання та наносить величезну шкоду навколишньому середовищу. Виникає дисбаланс між потребами, які неухильно зростають, та можливостями їх забезпечення. Сьогодні зростає необхідність в інформації про стан природних ресурсів для планування діяльності підприємств та контролю за їх використанням з метою підвищення соціальної відповідальності

бізнесу, а тому управління процесом використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами потребує ефективного інформаційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання впровадження концепції екологічної соціальної відповідальності у діяльність сільськогосподарських підприємств є предметом активних наукових дискусій. Цю проблематику висвітлювали в своїх працях такі науковці, як О. Грішнова,

О. Брінцева, В. Думанська, С. Мельник, Н. Норіцина, Н. Супрун, І. Царик та багато інших вітчизняних та закордонних учених.

Постановка завдання. Нині лише впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності сприяє використанню окремих аспектів екологічної відповідальності в діяльності сільськогосподарських підприємств, які інтенсивно використовують наявні природні ресурси. На підставі здійсненого аналізу необхідно встановити елементи інформаційного забезпечення як складника соціальної відповідальності для сільськогосподарських підприємств, обґрунтувати важливість та необхідність їх застосування на практиці, визначити фактори впливу на екологічну безпеку підприємства та оцінити сучасний стан інформаційного забезпечення на законодавчому рівні в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до сталого розвитку вимагає значних змін в економічній та соціальній сфері в розрізі зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Із розглядом виробничої діяльності постає питання екологічної відповідальності бізнесу за свою діяльність.

Згідно з принципом платності використання природних ресурсів у практиці проведення еколого-економічного аналізу застосовується показник економічного збитку від забруднення та економічної оцінки природних ресурсів.

Вихідними даними для аналізу економічного збитку є:

- інформація про масштаби негативного впливу на навколишнє середовище регіону;
- інформація про стан навколишнього середовища;
- прогноз зміни негативного впливу;
- розрахунок необхідних показників для реалізації програми на основі даних про стан та прогноз соціально-економічних ситуацій в регіоні та інші.

Найважливішим напрямом аналізу для сільськогосподарського підприємства є формування та розподіл прибутку.

Аналіз завжди спирається на систему оціночних показників. Початковими даними при цьому на сільськогосподарському підприємстві є:

- перелік факторів його негативного впливу на навколишнє середовище;
- регіональні цільові орієнтири функціонування щодо рівня впливу на навколишнє середовище із урахуванням перспектив розвитку сільськогосподарського підприємства;
- шляхи досягнення поставлених завдань;
- фінансові ресурси та фактори, які на них впливають.

У проведенні еколого-економічного аналізу зацікавлені як підприємства-природокористувачі, так і органи місцевого самоврядування, які вимагають чіткої організації інформаційного забезпечення.

Для повноцінного аналізу необхідно володіти динамікою показників за певний проміжок часу. Інформаційну базу даних необхідно формувати з урахуванням змін, які виявляють прямі та опосередковані зв'язки між явищами для визначення тенденції розвитку. Важливою особливістю інформації є її регіональний характер, оскільки вона призначена для вирішення найважливіших регіональних екологічних проблем.

Раціональне та ефективне управління використанням природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами потребує накопичення, детального аналізу і систематизації реальних даних щодо їхнього стану. Подальші функції збору, прийняття та передачі накопиченої інформації щодо стану використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами об'єднуються екологічним моніторингом. Спостереження (моніторинг) забезпечує збір, передачу і прийом первинної інформації про стан навколишнього середовища і вплив на нього виробничих об'єктів, населення, природних процесів. Спостереження залежно від призначення, цілей, можливостей системи може бути безперервним, періодичним, епізодичним. Моніторинг передбачає наявність методів і засобів спостереження, джерел інформації, об'єктів і суб'єктів спостереження, каналів передачі, обробки інформації.

Державне регулювання еколого-економічних процесів повинне базуватися на даних екологічного моніторингу [1, с. 112], завданням якого є:

- спостереження за станом біосфери, оцінка та його прогноз;
- визначення ступеня антропогенного впливу на навколишнє середовище;
- виявлення факторів та джерел впливу.

Включення моніторингу до економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами дає змогу встановити кінцеві цілі та результати проведення спостережень, які дозволяють з'ясувати послідовність вирішення поставлених завдань. В Україні державна система екологічного моніторингу контролює: джерела антропогенного впливу на навколишнє середовище, забруднення абіотичної компоненти, біотичної компоненти, створення та функціонування екологічних інформаційних систем.

Ефективність проведення екологічного моніторингу щодо використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами зумовлюється узгодженістю дій відповідних відомчих органів влади, громадських організацій, об'єднань, якщо ця діяльність передбачена статутами відповідно до законодавства.

Отже, на шляху до сталого розвитку екологічна відповідальність бізнесу має стати не просто добровільним заходом, а таким, що підтримується та заохочується державою.

Порівняльна структура та завдання державних органів щодо моніторингу земельних та водних ресурсів наведено у таблиці 1.

Також до інформаційного забезпечення оцінки використання природних ресурсів доцільно віднести екологічний аудит, який передбачає здійснення незалежної кваліфікованої перевірки сільськогосподарської діяльності з метою виявлення негативного впливу на навколишнє середовище, а також пошук шляхів його зниження на навколишнє середовище та здоров'я і життя людини.

Завданням екологічного аудиту використання природних ресурсів є контроль за діяльністю сільськогосподарських підприємств для вирішення екологічних проблем, пов'язаних із відтворенням цих ресурсів.

Основними проблемами, які допомагає вирішувати екологічний аудит у результаті його проведення на підприємстві, є: впровадження екологічно чистих та маловідходних технологій у сільськогосподарське виробництво, поступова відмова від застосування хімічних засобів захисту рослин,

протиерозійний захист земельних ресурсів, проведення заходів щодо комплексної меліорації ґрунтів; здійснення переробки сільськогосподарських відходів як засіб зменшення їхнього негативного впливу на сільськогосподарські угіддя; реформування аграрного сектору економіки для збалансування темпів його розвитку з процесами відтворення природних ресурсів та ін.

На думку Т.І. Пізняк [2, с. 146], «необхідно враховувати та інформувати підприємства про систему економічного стимулювання для результативного позиціонування екологічного аудиту як інструменту екологічного менеджменту та частини загальної стратегії економічного розвитку підприємства, яка на різних підприємствах і за різних зовнішніх умов може бути різною: в одних стабілізація фінансового положення, у других – збереження конкурентних позицій на ринку, у третіх – максимізація прибутку, у четвертих – зменшення комерційного ризику тощо».

Потреба у проведенні екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування пояснюється таким:

Таблиця 1

Державні інституції, які здійснюють моніторинг земельних і водних ресурсів

Земельні ресурси	Водні ресурси
<u>Кабінет міністрів України</u>	
реалізація державної екологічної політики у сфері використання, охорони та відтворення ресурсів;	
розпорядження земельними та водними об'єктами;	
державний контроль за використанням природних ресурсів;	
визначення пріоритетів використання;	
розроблення державних програм з охорони земельних та водних ресурсів;	
організація та координація роботи з ліквідації стихійних лих та ін.	
<u>Міністерство охорони навколишнього природного середовища України</u>	
комплексне управління та координація державної діяльності в галузі охорони навколишнього середовища;	
раціональне використання, відтворення та охорона природних ресурсів (крім надр);	
забезпечення регулювання екологічної, радіаційної безпеки;	
формування національної екологічної мережі;	
затвердження або погодження лімітів використання природних ресурсів загальнодержавного значення;	
видача дозволів на здійснення деяких видів спеціального природокористування та викидів і скидів забруднюючих речовин;	
проведення екологічної експертизи	
<u>Міністерство екології та природних ресурсів України:</u>	
комплексне управління, державний контроль за використанням і охороною природних ресурсів;	
організація та проведення державного моніторингу ресурсів;	
розробка та затвердження нормативів і правил;	
міжнародне співробітництво;	
організаційно-економічні заходи щодо охорони і раціонального відтворення ресурсів	
<u>Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру</u>	<u>Державне агентство водних ресурсів України</u>
управління земельним фондом (ведення державного земельного кадастру і обліку земель);	розробка та встановлення режимів роботи водосховищ;
планування використання і охорони земель;	забезпечення потреб населення;
здійснення землеустрою;	ведення державного обліку водокористування та водного кадастру;
координація проведення земельної реформи;	охорона вод від забруднення та засмічення
державна реєстрація прав на землю та видачу відповідних документів	попередження шкідливих дій водних лих та ліквідація їх наслідків

– погіршення стану зовнішнього середовища висуває додаткові вимоги до здійснення менеджменту сільськогосподарських підприємств;

– зниження агроекологічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення;

– необхідність стеження сільськогосподарськими підприємствами за змінами зовнішнього середовища;

– розроблення системи заходів із забезпечення адаптації сільськогосподарських підприємств та уникнення екологічних і фінансових кризових ситуацій;

– необхідність постійного аналізу зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на діяльність підприємства;

– посилення системи менеджменту підприємства, що потребують додаткових механізмів управління всередині системи менеджменту;

– інформатизація економіки за недостатності еколого-аналітичної інформації на сільськогосподарських підприємствах, що потребує спеціальної системи інформаційного екологічно орієнтованого забезпечення управління;

– спроба синтезувати, інтегрувати різні аспекти галузей знань та діяльності людини для формування конкурентних переваг на ринку та додаткового прибутку.

Отже, екологічний аудит спрямований на здійснення ефективного управління сільськогосподарським підприємством через наявність необхідного організаційного та методичного забезпечення.

Серед багатьох видів контролю важливе місце займає внутрішньогосподарський контроль, який скорочує витрати на проведення зовнішнього аудиту і сприяє розвитку сільськогосподарського підприємства через створення управлінської та інформаційної системи, яка знижує імовірність отримання недостовірної інформації. Від якості отриманої інформації залежить ефективність проведення управлінських рішень. Контроль необхідний як за безпосередніми змінами стану природних ресурсів, так і за їх змінами, які викликані антропогенними факторами, включаючи аграрне навантаження на навколишнє середовище.

Регулювання використання природних ресурсів на регіональному рівні має забезпечуватися еколого-економічним паспортом території, в якому відображаються найважливіші питання та проблеми регіону. До особливостей розроблення еколого-економічного паспорту території відноситься введення до його складу таблиць, які відображають негативні наслідки впливу як на сам природний ресурс, так і на стан навколишнього середовища загалом. Їх включення необхідне під час переходу до економічного регулювання використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, яке базується на принципі відшкодування збитку від антропогенного впливу.

Еколого-економічний паспорт являє собою документ, який визначає основи економічного регулювання використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, а також відображає взаємодію підприємства з територіальним органом влади. Еколого-економічний паспорт є корисним документом насамперед на самому об'єкті паспортизації (сільськогосподарське підприємство), бо дає змогу вирішувати внутрішні екологічні проблеми. Він враховує інтереси сільськогосподарських підприємств, їхніх виробничих підрозділів, окремих осіб, відображає суспільну думку, дає змогу більш обґрунтовано підійти до вирішення певних завдань та оперативно реагувати на непередбачувані обставини шляхом внесення змін та доповнень, а головне – спрямований на покращення навколишнього середовища, поєднання екологічних та економічних цілей розвитку підприємства.

Сучасна паспортизація природних ресурсів у сільському господарстві включає лише їхні агрохімічні характеристики і потребує удосконалення, зокрема накопичення достовірної інформації щодо правових аспектів, кількісної та якісної характеристики, економічної та грошової оцінки природних ресурсів тощо.

Пропонуємо структуру паспорта території, яка складається з таких блоків, як: інформаційний, організаційно-економічний, проблемно-цільовий.

Інформаційний блок поєднує в собі систему еколого-економічних параметрів та значення необхідних показників, які щорічно фіксуються. Блок безпосередньо включає загальну характеристику регіону; розрахункові дані синтетичних, інтегральних, відносних показників, які відображають виробничо-екологічне спрямування діяльності сільськогосподарського підприємства; характеристику споживання та використання окремих видів природних ресурсів, виробничих відходів тощо.

Початковими даними для формування інформаційного блоку можуть слугувати результати екологічного моніторингу, метеорологічних спостережень, обстеження джерел забруднення та їх паспортизація.

Організаційно-економічний блок екологічного паспорту території повинен містити інформацію про економіко-правові умови функціонування сільськогосподарських підприємств (податкові правила, пільги, платежі та механізм їх здійснення, рух доходів та видатків екологічного фонду тощо); показники економічної оцінки ситуації, яка склалася в цьому регіоні (економічна оцінка наявних природних ресурсів, а також визначення збитку від негативного впливу на стан навколишнього середовища); дані про організаційну структуру, яка була створена для вирішення поставлених завдань. Основними у складі організаційно-економічного блоку паспорту є:

– вартісна оцінка виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств та їх впливу на стан навколишнього середовища;

– основні показники фінансово-економічної діяльності сільськогосподарських та інших підприємств, установ, організацій регіону.

Проблемно-цільовий блок паспорту необхідний для проведення оцінки та групування екологічних проблем у регіоні за ступенем їхньої значущості. У ньому доцільно відображати оперативні та стратегічні цілі, заходи для реалізації поставлених завдань, узгодження фінансової та ресурсної бази. Визначеність з цілями здійснюється на підставі результатів аналізу та експертизи з розширеним обговоренням. Другу частину розділу становить безпосередньо сама програма та її фінансово-ресурсне забезпечення.

На думку науковців [3, с. 167], в основі розроблення екологічного паспорту мають лежати особливості діяльності сільськогосподарських підприємств, їхня галузева структура. Запропоновано основні положення, які необхідно відображати в екологічному паспорті сільськогосподарського підприємства:

– під час визначення збитку від забруднення навколишнього середовища необхідно вказувати фактичний негативний вплив від діяльності сільськогосподарського підприємства на земельні, водні, повітряні ресурси;

– під час оцінки зазначених збитків враховуються гранично допустимі норми концентрації шкідливих речовин;

– доповнити наявні агрохімічні характеристики паспорту показниками бонітетної оцінки ґрунтів, нормативної грошової оцінки.

Доцільно не лише встановлювати факт наявності деградованих та малопродуктивних земель, а й розробляти заходи щодо їх відтворення; чітко визначати місця та обсяги утилізації сільськогосподарських відходів із встановленням рівня їхньої небезпечності.

Створення ефективної системи землекористування є метою земельної реформи, одним з невід'ємних елементів якої повинен стати дієвий механізм державного регулювання земельних відносин.

Закони є основним джерелом земельного права України. Конституцією України [5] передбачено, що найважливіші екологічні, у т.ч. земельні відносини, зокрема засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, а також відносини екологічної безпеки повинні регулюватися виключно законами. Конституція України визначає основи діяльності й компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування у галузі регулювання земельних відносин .

Земельний кодекс України є законодавчим актом, який конкретизує основні положення Конституції України. У загальних положеннях Кодексу [6] визначаються завдання і принципи земельного законодавства, коло відносин, які ним регулюються. Він визначає компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в галузі земельних відносин, правове регулювання набуття і реалізації прав на землю, державне управління в галузі використання та охорони земель й інших земельних прав.

До підзаконних нормативно-правових актів як джерел земельного права України належать Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти міністерств і відомств, рішення місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Отже, створення ефективної системи інформаційного забезпечення використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами потребує вирішення завдань оптимізації економіко-організаційних структур обробки інформації.

Висновки з проведеного дослідження. Відповідальне ставлення до природи сьогодні є запорукою існування людства у майбутньому. Концепція екологічно відповідального бізнесу в Україні лише зароджується, хоча в західних країнах вона вже перебуває у стадії розквіту.

Основними перешкодами становлення екологічної відповідальності в Україні є недосконале екологічне законодавство, відсутність належної системи екологічної стандартизації та сертифікації, повільний розвиток інститутів екологічного безпечного виробництва, низький рівень культури екологічного споживання. Поширення екологічних знань та інформування про можливі шляхи зменшення шкоди природі на всіх рівнях управління допоможуть сформувати дбайливе ставлення до природи, навчити громадян та бізнес відповідати за свої дії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бобылев С.Н. Экономика природопользования : учебник. Москва: ИНФА-М, 2004. 501с.
2. Пізняк Т.І. Організаційно-економічний механізм формування системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування. *Вісник СНАУ. Сер. Фінанси і кредит*. 2007. № 2(23). С. 144–149.
3. Данилишин Б.М. Оцінка техніко-економічного стану об'єктів інфраструктури та виробничих фондів України : монографія / Б.М.Данилишин, М.А. Хвесик, М.Х.Корецький, О.І. Дацій. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 375 с.
4. Євдокимова М.О. Економіко-екологічна оцінка земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНАУ. Сер. Економіка АПК та природокористування*. 2004. Вип. 4. С. 48–52.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.02.2020).

6. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001р. № 2768-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 01.03.2020).

REFERENCES:

1. Bobilev S.N. (2004) *Ekonomyka pryrodopolzovaniya* [Environmental economics]. Moscow: YNFA-M. (in Russian)

2. Pizniak T.I. (2007) *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm formuvannia systemy ekolohichnoho audytu silskohospodarskoho zemlekorystuvannia* [Organizational and economic mechanism of formation of the system of ecological audit of agricultural land use]. SNAU Bulletin. Ser. Finance and Credit. Pp. 144–149.

3. Danilishin B.M. (2008) *Otsinka tekhniko-ekonomichnoho stanu ob'ektiv infrastruktury ta vyrobnychkykh fondiv Ukrainy* [Assessment of the technical and economic state of infrastructure and production facilities in Ukraine] (in Ukrainian)

4. Yevdokymova M.O. (2004) *Ekonomiko-ekolohichna otsinka zemelnykh resursiv silskohospodarskykh pidpriemstv* [Economic and ecological assessment of land resources of agricultural enterprises]. KhNAU Bulletin. Ser. Economics of agroindustrial complex and nature management. pp. 48–52.

5. Constitution of Ukraine : Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k / 96-BP / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 29 February 2020).

6. Land Code of Ukraine : Law of Ukraine of 25.10.2001. No. 2768-III / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (accessed 01 March 2020).